

Het rijk van de Chinezen buiten China. Een onderzoek naar de gemeenschap te Batavia op basis van de notulen van de Chinese Raad.

CHEN Menghong

Een paar honderd Chinese handelaren en ambachtslieden hadden zich al in het pas gestichte Batavia gevestigd, toen gouverneur-generaal J. P. Coen in 1620 een Chinese koopman met aanzien, Su Minggang (Souw Beng Kong)¹, benoemde tot Kapitein Chinees.² Deze kapitein was als hoofd van de Chinezen de intermediair tussen de VOC en de Chinese gemeenschap. Naarmate de Chinese bevolking in de loop der tijd toenam³ werden er meer Chinese officieren benoemd in Batavia en in andere grote steden op Java. In Batavia, Semarang en Soerabaja richtten deze *'community leaders'* een *Kongkoan* (of Chinese Raad) op ten behoeve van de registratie van de Chinese *rites de passage* (huwelijken en begrafenissen).⁴

De Bataviase Kongkoan had zijn oorsprong in de tweede helft van de zeventiende eeuw, maar kreeg pas een eeuw later zijn sociale en

---

¹ 'Su Minggang' is de moderne *Pinyin* spelling van 'Souw Beng Kong'.

² Geredigeerd en geannoteerd door Xu Yunqiao (de originele auteur is onbekend), 'Kai ba lidai shiji' (Chronologische geschiedenis van Batavia), *Journal of the South Seas Society* 9 (Singapore 1953), 1-64, aldaar 25.

³ Gegevens over de omvang van de Chinese bevolkingsgroep en andere groepen in Batavia vanaf de zeventiende eeuw zijn bijzonder schaars. In 1699 woonden 3679 Chinezen in Batavia, op een totale bevolking van 9406. In 1739 waren er 4199 Chinezen terwijl de totale bevolking van Batavia naar 7233 gedaald was. Zie L. Blussé, *Strange Company, Chinese settlers, mestizo women and the Dutch in VOC Batavia* (Dordrecht 1986) 83-84. Volgens de Statistiek van Java en Madura in het algemeen, No. 3 Batavia 1833, (Nationaal Archief, Den Haag) woonden er in de Residentie Batavia in 1832 31.970 Chinezen, 2937 christenen en joden, 196.340 inlanders, 605 Moren en Arabieren en 5059 slaven (in totaal 236.911 inwoners), terwijl de stad en voorsteden zelf 54.686 inwoners telden. Volgens de notulen van de Kongkoan van Batavia in 1869 woonden in 1849 meer dan 34.000 Chinezen in Batavia en in 1869 ruim 62.000 (nadat Buitenzorg opgenomen werd in Residentie Batavia), maar ik betwijfel de exactheid van deze gegevens.

⁴ Officieel bestond de Chinese Raad overigens alleen in Batavia (stad en voorsteden). Het registreren van huwelijken, echtscheidingen en sterfgevallen was een eis van het koloniaal bestuur.

economische positie. De gruwelijke moorden in 1740,⁵ die duizenden Chinese inwoners van Batavia het leven kostten, maakten het Bataviase bestuur bewust van de noodzaak de 'Chinese zaken' beter te organiseren. De Kongkoan kreeg een eigen kantoor en een behoorlijke autonomie inzake bestuurlijke aangelegenheden. In 1837 werd zelfs een Majoor der Chinezen, een rang hoger dan de Kapitein, aangesteld. Sindsdien bestond de Chinese Raad doorgaans uit één majoor, twee of drie kapiteins en enkele luitenanten. In deze periode bestonden de taken van de Kongkoan uit de registratie van huwelijken en echtscheidingen, het toezicht op het Chinese onderwijs en de (gedeeltelijke) bekostiging ervan, het beheer van begraafplaatsen en tempels, het regelen van kleine civiele geschillen tussen Chinezen en het geven van adviezen aan Nederlandse bestuursinstellingen over zaken die de Chinese gemeenschap betroffen.

De Kongkoan in Batavia speelde als bestuursorgaan bijna twee eeuwen lang een bemiddelende rol tussen het Nederlandse gezag en de Chinese gemeenschap. In het kader van een bestuurlijke vernieuwing in de jaren dertig van de twintigste eeuw werd het grootste deel van de macht aan de Kongkoan ontnomen. Bovendien werd al het landbezit van de Kongkoan in de omgeving van Jakarta kort na de soevereiniteitsoverdracht in 1949 onteigend. Tot in de jaren zestig van de vorige eeuw bleef de Kongkoan echter functioneren als een coöperatieve Chinese begrafenisvennootschap.

In 1995 werd het Chineestalige archief van de Kongkoan in Jakarta herontdekt en vervolgens aan de Universiteit Leiden geschonken. Dit archief berust thans in het Sinologisch Instituut en is uniek in zijn soort als schriftelijke nalatenschap van een grote Chinese stedelijke gemeenschap in Zuidoost-Azië. Het grootste deel van dit archief wordt gevormd door de *Gong'an bu*, de notulen van de Kongkoan. Daarnaast zijn er huwelijksregisters, begrafeniscahiers en kasboeken van de Kongkoan in

---

⁵ De Hoge Regering in Batavia besloot in 1739 het aantal Chinezen in de Ommelanden te beperken door alle illegalen naar Ceylon te deporteren. Dit leidde tot een massale opstand in dat gebied. Chinese opstandelingen trokken op naar Batavia en belegerden de stad. Uit angst dat de Chinezen in de stad waarschijnlijk de zijde van hun opstandige landgenoten buiten de muren zouden kiezen, vermoordden Hollandse matrozen, soldaten en burgers ongeveer tienduizend Chinese mannen, vrouwen en kinderen in de stad. Huizen van de Chinezen werden leeggeplunderd en verbrand en vrijwel de gehele gemeenschap werd omgebracht. Zie Blussé, *Strange Company*, 94-96.

terug te vinden. De Gong'an bu geven een weerslag van aspecten van het dagelijkse leven van Chinezen, die tijdens de zittingen van de Raad ter tafel kwamen - zoals kleine misdaden, economische geschillen, huwelijkszaken of familieconflicten over erfenissen. De notulen zijn daarom bijzonder waardevol voor de reconstructie van deze stedelijke gemeenschap van overzeese Chinezen.

Wat maakte de Chinese gemeenschap in Batavia nu zo uniek in vergelijking met de Chinese bevolkingsgroepen elders op Java en Zuidoost-Azië? Leonard Blussé heeft laten zien dat in tegenstelling tot Chinese gemeenschappen elders in Zuidoost-Azië de Chinese bevolkingsgroep van Batavia zijn eigen karakter is blijven benadrukken. Om een en ander te verduidelijken maakt hij het volgende onderscheid tussen *identiteit* en *etniciteit*: 'Als identiteit in meer of mindere mate staat voor individuele mentale toestand waar ieder individu zich van bewust is, dan vertegenwoordigt etniciteit de verschillende manieren waarop de collectieve geest van een groep overlevingsstrategieën beraamt en zichzelf opstelt ten opzichte van andere groeperingen'.⁶ Dat uitte zich bijvoorbeeld in het behoud van eigen tradities, taal en onderwijssysteem. Door de koloniale overheid werd deze toestand nog geaccentueerd omdat de Chinezen als 'vreemde oosterlingen' werden beschouwd en ze verplicht waren om in daarvoor aangewezen wijken bij elkaar te wonen.⁷ Met andere woorden, de Chinezen in Batavia leefden in een eigen gemeenschap, maar wel onder het koloniale gezag. Met behulp van het Kongkoan-archief is het voor het eerst mogelijk om vanuit de toenmalige Chinese samenleving de vragen te beantwoorden hoe het dagelijkse leven van de Chinezen eruitzag, in hoeverre zij bewust hun Chinese identiteit handhaafden, en wat de rol van de Kongkoan bij dat laatste was.

In deze bijdrage staan de Chinese stukken van de Kongkoan uit de periode 1843 tot 1865 centraal, toen de eerste Majoor der Chinezen te

---

⁶ L. Blussé, 'Kongkoan and Kongs: Representations of Chinese Identity and Ethnicity in Early Modern Southeast Asia' in: L. Blussé en F. Fernández-Armesto eds., *Shifting Communities and Identity Formation in Early Modern Asia* (Leiden 2003) 93-105.

⁷ P. De Roo de la Faille, 'De Chineesche Raad te Batavia en het door dit college beheerde fonds', *Bijdragen tot de taal-, land- en volkenkunde van Nederlandsch-Indië* 80 (1924) 302-324, aldaar 302.

Batavia Chen Yongyuan (ook gespeld als Tan Engoan) in functie was.⁸ In deze periode vonden er in Nederlands-Indië ingrijpende bestuurlijke en juridische hervormingen plaats. Wij zullen een blik werpen op enkele aspecten van het dagelijkse leven en vervolgens nagaan hoe de Kongkoan-officieren recht spraken, met name ten aanzien van huwelijksconflicten en economische geschillen.

De Chinese gemeenschap in Batavia

De Chinezen in Batavia die in de negentiende eeuw in de zogenaamde Chinese kamp woonden,⁹ hielden vast aan de traditionele normen en waarden en de leefstijl uit hun moederland, alhoewel velen van hen niet eens in China geboren waren. Men bezocht de boeddhistische en taoïstische tempels en droeg nog steeds de Chinese kleding en het Chinese kapsel met de vertrouwde vlecht. In het geval van ziekte brachten Chinese heelmeesters en Chinese kruidenmedicijnen uitkomst. Alle belangrijke feestdagen werden op traditionele wijze gevierd. Zo stak men op de zevende dag voor het Chinese Oudjaar vuurwerk af om afscheid te nemen van de goden en hen weer te verwelkomen op Nieuwjaarsdag. Viering van het Oud- en Nieuwjaarsfeest was belangrijk voor de Chinezen. Eigenlijk was het afsteken van knalvuurwerk in Batavia streng verboden; daarvoor moest bij speciale gelegenheden een vergunning bij de Resident worden aangevraagd.¹⁰ Andere grote feestdagen waren *Yuanxiao* (de eerste vollemaansnacht van het Chinese lunaire jaar), *Qingming* (grafveegdag), *Wujie* (drakenbootwedstrijden), *Zhongyuan* (om de boze geesten te apaiseren) en *Dongzhi* (het wintersolstitium).¹¹ Bij feestelijke gelegenheden werden Chinese toneelstukken of opera's getoond. De acteurs kwamen meestal uit China en ze verbleven dan drie tot zes maanden in Batavia.¹² Tijdens de

---

⁸ Chen Yongyuan was van 1837 tot 1865 de Majoor der Chinezen van Batavia. Helaas is de Gong'an bu van 1837 tot oktober 1843 verloren gegaan.

⁹ Het wijkenstelsel werd in 1835 ingevoerd. Zie *Staatsblad van Nederlandsch-Indië* 37 (Batavia 1835). Dit betekende voor de Chinezen dat zij in aparte wijken moesten wonen.

¹⁰ Archief Sinologisch Instituut Universiteit Leiden, Gong'an bu [21005], 20 januari 1845, 138-140.

¹¹ Gong'an bu [21013], 21 juli 1854, 663-668.

¹² Gong'an bu [21006], 13 en 26 juni 1846, 196 en 229.

operavoorstelling werd rondom het toneel ook gedobbelde. Gokken behoorde tot de favoriete activiteiten tijdens festiviteiten.

Voordat het Nederlandse gouvernement in het begin van de twintigste eeuw scholen oprichtte voor de Chinezen, hadden de Chinezen al een eigen onderwijssysteem.¹³ Het *Hokkien*-dialect werd als spreektaal en in het onderwijs gebruikt. Ook de stukken in het Kongkoan-archief zijn tot ongeveer 1900 allemaal in het Chinees, maar dan in zijn klassieke vorm, geschreven. Beheersing van de klassieke Chinese schrijftaal en kennis van de Chinese cultuur was dan ook verplicht voor hen die naar een positie van Luitenant of Kapitein solliciteerden. Men keek of een sollicitant uit een welvarende familie kwam, of hij Chinees onderwijs had genoten, of hij bekend was met de Chinese traditie en of hij goed met andere mensen om kon gaan.¹⁴ De zittende officieren stuurden hun evaluatie van de kandidaat in kwestie naar de Resident van Batavia en lieten de uiteindelijke beslissing aan hem over.

De Chinese schrijftaal werd gedoceerd op zowel de *Yixue* (kosteloze scholen) als de *Sishu* (privé-scholen). De *Yixue* werd in 1690 gesticht door Chinese officieren voor weeskinderen of kinderen uit de arme gezinnen en werd later door subsidie van de Kongkoan toegankelijk voor alle leerlingen. Als lesmateriaal voor beide scholen werden klassieke canonieke werken gebruikt, zoals de *Vier Boeken* en de *Vijf Klassieken*. Ook praktische vaardigheden werden aangeleerd, zoals kalligrafie en rekenen.¹⁵ Het traditionele Chinese onderwijs op Java was een kopie van dat in China en de leermeesters kwamen daar ook vaak vandaan.¹⁶

De Kongkoan en de Chinese samenleving

Uit de notulen in de periode van 1843 tot 1865 blijkt dat de officieren van de Kongkoan gemiddeld eens per drie weken vergaderden om rechtszaken te behandelen, rapporten uit te brengen of een besluit van het Nederlandse gezag uit te voeren. Over de dagelijkse bezigheden van de officieren zelf

---

¹³ M.T.N. Govaars-Tjia, *Hollands onderwijs in een koloniale samenleving. De Chinese ervaring in Indonesië 1900-1942* (Afferden 1999) 39.

¹⁴ Gong'an bu [21004], 4 april 1844, 110-113.

¹⁵ L. Blussé en Wu Fengbin, *The Chinese Community of Batavia at the End of the Eighteenth Century* (Xiamen 2002) 85-89.

¹⁶ Govaars-Tjia, *Hollands onderwijs*, 37-48.

werd in deze tijd maar weinig geschreven in de Gong'an bu, maar de verdeling van hun taken werd gespecificeerd bij het verzegelen en ontzegelen van de boeken van de Kongkoan aan het einde en het begin van het Chinese Nieuwjaar. Iedere maand hadden twee officieren tot taak bij het kantoor van de Landraad en op het politiebureau onderzoek te doen naar rechtszaken waarbij Chinezen betrokken waren. Ze rapporteerden hun bevindingen vervolgens aan de Kongkoan. Tijdens het handelsseizoen werden om de twee dagen twee commissarissen, een secretaris en een *dashi* (bode) aangewezen, die de Chinese jonken op de ree controleerden. De reguliere taken, zoals het beheer van de begraafplaatsen en de tempels, het voorkomen van water- en brandoverlast, de verantwoording van de financiën en regeling van de dienstarbeid, werden verdeeld onder de Luitenants en de Kapiteins.

Binnen de Chinese wijken was de Kongkoan medeverantwoordelijk voor de gemeenschappelijke voorzieningen. De Chinese Raad moest uit de eigen schatkist of met gedoneerd geld meebetalen aan het onderhoud van wegen en bruggen, het verzorgen van de straatverlichting en het schoonhouden van de afvalsloten.¹⁷

'The conference room'. Bron: www.kongkoan.org. Met dank aan 'Friends of the Kongkoan Archives'.

---

¹⁷ Gong'an bu [21006], 18 mei 1846, 170-171; Gong'an bu [21010], 15 juni en 14 september 1849, 177 en 257; Gong'an bu [21016], 15 februari 1865, 1245-1247.

Het beheer van tempels en begraafplaatsen werd als een basistaak van de Kongkoan-officieren beschouwd. De Majoor was tevens verantwoordelijk voor het instandhouden van de tempels. Bij ieder gezin stond een offertafel in huis om de voorouders te vereren, maar de tempels waren voor de gehele Chinese gemeenschap. Wanneer een tempel gerestaureerd moest worden – als het gebouw, de beelden of het interieur in een slechte staat verkeerden – rapporteerden de monniken of de taoïstische priesters de situatie aan de Kongkoan. Vervolgens riepen de officieren op tot een contributie van de Chinese inwoners en verzochten de Resident om dat in het openbaar af te kondigen. Met het opgehaalde geld werd de uitbesteding gestart en vervolgens konden potentiële aannemers zich op de restauratie inschrijven.¹⁸ Was het project onder toezicht van Kongkoan-officieren eenmaal uitgevoerd, dan werd de heropening van de gerenoveerde tempel uitbundig gevierd.¹⁹

De Kongkoan bemoeide zich ook met het rekruteren van monniken en priesters. Zo vroeg de Kongkoan in 1855 en 1856 verblijfsvergunningen aan bij de Resident van Batavia om professionele monniken uit China naar Batavia te laten komen.²⁰ Wanneer monniken zich misdroegen (bijvoorbeeld bij gebruik van opium, hoereren of gokken) wees de Kongkoan hen de deur en stuurde ze onmiddellijk terug naar China.²¹

Ook beheerde de Kongkoan begraafplaatsen. De Raad bezat en exploiteerde grond voor begrafenisdoeleinden. Deze traditie bestond al sinds 1660 toen land buiten de stad Batavia aan de Kongkoan werd toegewezen om als begraafplaats voor de Chinezen te dienen. Acht jaar later werd dit stuk land voor 400 rijksdaalders verkocht aan de Chinese gemeenschap.²² In de loop van de tijd schafte de Kongkoan nog andere lappen grond aan zoals de landgoederen Tandjoeng, Selepie en Djati om daar Chinese begraafplaatsen aan te leggen.

---

¹⁸ Gong'an bu [21008], 27 december 1847, 86; Gong'an bu [21009], 23 juni 1848, 147; Gong'an bu [21010], 27 april en 26 mei 1849, 110 en 131-132; Gong'an bu [21012], 10 januari en 9 juli 1851, 10 en 189 en Gong'an bu [21013], 22 april 1853, 397.

¹⁹ Gong'an bu [21013], 12 mei 1854, 645.

²⁰ Gong'an bu [21014], 10 oktober 1855, 347 en 25 januari 1856, 434.

²¹ Gong'an bu [21016], 1 april 1859, 433 en 14 oktober 1864, 1203.

²² Mona Lohanda, *The Kapitan Cina of Batavia 1837-1942. A History of Chinese Establishment in Colonial Society* (Jakarta 1996) 114.

In 1844 bijvoorbeeld verpachtte de Kongkoan de begraafplaatsen Tandjoeng en Selepie voor de periode van zes jaar aan een zekere Chen Jing. Deze pachter mocht grafzerken tegen een door de Kongkoan vastgestelde prijs aan Chinezen verkopen en moest daarvoor *fl.* 4.200 per jaar aan de Kongkoan betalen. Hij diende strenge voorschriften in acht te nemen. De omvang van een graf, de hoeveelheid van een bepaalde soort te gebruiken cement, de maat van de planken enzovoorts, alles werd nauwkeurig omschreven. Zo mocht hij ook de bomen op de begraafplaatsen niet kappen voor eigen gebruik of voor de verkoop.²³ Het was gebruikelijk dat een Chinees zijn doodskist en een begraafplaats vóór zijn overlijden kocht. Het graf wordt beschouwd als rustplaats voor de eeuwigheid. Majoor Chen Yongyuan kocht bijvoorbeeld op jonge leeftijd in 1826, 46 jaar voor zijn dood, al een stuk grond in Tandjoeng.²⁴ Na het overlijden moest de Kongkoan alsnog toestemming geven voor de begrafenis.

Het verkopen van grafzerken aan de Chinese bevolking vormde de voornaamste bron van inkomsten voor de Kongkoan. Iedere maand leverden twee officieren van de Kongkoan om de beurt een overzichtsrapport over de verkoop van graven in. Aan het einde van het jaar maakte de Majoor een balans op van de inkomsten en uitgaven van de Kongkoan. Nadat het rapport door de officieren goedgekeurd was, werd een kopie ervan naar de Nederlandse overheid verstuurd. De nettowinsten van de Kongkoan over de jaren 1858, 1860 en 1863 waren respectievelijk *fl.* 30.738, *fl.* 38.410 en *fl.* 45.694.²⁵

Rechtspraak door de Kongkoan

Naast bovengenoemde taken bemiddelde de Kongkoan bij onderlinge conflicten van Chinezen en had de raad de bevoegdheid recht te spreken. Twee veel voorkomende soorten zaken die werden behandeld waren familiezaken en economische geschillen. Deze vormden meer dan de helft van het totale aantal rechtszaken. De criteria die door de officieren werden

---

²³ Gong'an bu [21004], 25 oktober 1844, 7-11.

²⁴ Gong'an bu [21002], 15 oktober 1826, 409. Hij was vermoedelijk in 1802 of 1803 geboren volgens zijn huwelijksregistraties. Zie *Huwelijkszaken* (van het Kongkoan-archief) [51208], [51324] en [51328].

²⁵ Gong'an bu [21016], 24 februari 1860, 547-558; 30 januari 1861, 675-682 en 27 februari 1864, 1074-1081.

gebruikt om de zaken te beoordelen kwamen overeen met die in de keizerlijke wetten van China zelf (ten tijde van de Qing Dynastie) en met de traditionele Chinese normen en waarden. Op deze wijze fungeerde de Kongkoan als een semi-autoriteit, die via de eigen rechtspraak de Chinese normen en waarden telkens herbevestigde.

Al sinds 1717 registreerden de Chinezen hun huwelijken bij de Kongkoan. Dit betekende dat een huwelijk niet alleen een familieaangelegenheid was, maar ook een officieel karakter kreeg. Het is opvallend dat de bij de Kongkoan van Batavia geregistreerde huwelijken uitsluitend tussen Chinezen onderling waren. Met andere woorden, de potentiële bruid en bruidegom waren allebei Chinezen of droegen Chinese achternamen. Elders in Zuidoost-Azië hadden de overzeese Chinese mannen de neiging om op te gaan in de lokale cultuur door met inlandse vrouwen te trouwen, het zogenaamde *peranakan* verschijnsel. Voor vrouwen was het toen namelijk verboden om China te verlaten. In Batavia werd dit probleem opgelost door de lokale vrouwen eerst te laten integreren in de Chinese gemeenschap middels adoptie door een Chinees gezin, voordat ze toegelaten werd tot een 'Chinees' huwelijk. De bedoeling was om zo een duidelijk herkenbare Chinese gemeenschap te behouden.²⁶ Binnen een huwelijk werd verwacht dat de Chinese normen en waarden gehandhaafd bleven.

Naast de registratie van huwelijken had de Kongkoan ook de bevoegdheid om echtscheidingen uit te spreken.²⁷ Echtscheidingszaken komen 483 keer voor in de Gong'an bu tussen 1843 en 1865. Een echtscheiding van een Chinees echtpaar was in China officieel niet mogelijk in de negentiende eeuw, maar wel in de Nederlandse koloniën. De huwelijksnormen en de strafvormen kwamen wel overeen met die van China; een man moest bijvoorbeeld zijn vrouw financieel ondersteunen zolang de vrouw zich fatsoenlijk gedroeg. Verwaarlozing van een echtgenote en voortrekken van een concubine werden niet getolereerd. Van de vrouw werd geëist dat ze zich netjes gedroeg en dat ze niet mocht gokken of weglopen van haar gezin. Een lichte straf voor wangedrag bestond bijvoorbeeld uit het paraderen door de Chinese kampong met een bord om de nek. Tot de zwaardere straffen behoorden stokslagen, de rotanzweep of opsluiting in een gevangenis.

---

²⁶ Blussé, 'Kongkoan en Kongsi', 93-105.

²⁷ J.Th. Vermeulen, *Eenige opmerkingen over de rechtsbedeeling van de Compagnie in de 17de en 18de eeuw voor de Chineesche samenleving* (S.N. 1939) 7.

Ter illustratie volgt hier een voorbeeld van een echtscheidingszaak. Op 13 september 1850 behandelden de Kongkoan-officieren een zaak van de zakenman Luo Bingxiu. Zijn echtgenote Qiu Jiangniang was met een zekere Gao Bayang weggelopen en had wat sieraden en kleding meegenomen. De overspelige echtgenote Qiu verbleef op dat moment bij de moeder van Gao. De boze echtgenoot verzocht aan de Resident van Batavia zijn vrouw te bevelen naar huis terug te keren. De Resident liet de Kongkoan deze zaak verder onderzoeken. Twee dienstdoende officieren moesten de zaak natrekken en ondervroegen Qiu Jiangniang en de andere betrokkenen. Gao gaf uiteindelijk toe dat hij al drie maanden een relatie had met Qiu en dat hij met haar de afspraak had om er samen vandoor te gaan. Toen kon Qiu de feiten niet meer ontkennen en vroeg ze om vergeving. De officieren vroegen aan Luo: 'Aangezien uw echtgenote spijt heeft, wilt u haar meenemen naar huis?' Maar Luo voelde zich bedrogen en beschaamd en verzocht de Kongkoan daarom een echtscheiding uit te spreken om zo zijn echtgenote te straffen. Na meerdere discussies kwamen de officieren tot het volgende besluit: 'Qiu Jiangniang heeft zich onbetamelijk gedragen omdat ze wegliep van haar echtgenoot. Gao verachtte de wet van het land en pleegde echtbreuk. Ze zijn beiden schuldig en ieder zal gestraft worden met honderd stokslagen in overeenstemming met onze Qing-wet. Het huwelijk tussen Luo en Qiu wordt hiermee beëindigd.'²⁸

Ook economische geschillen komen vaak voor in de Gong'an bu. Het betreft meestal niet terugbetaalde leningen of achterstallige woning- of winkelhuur of pachtgeld. Verder gaat het om erfgoedgeschillen, onenigheid tussen de aandeelhouders van de bedrijven of tussen de belastingpachters. Dergelijke zaken werden door de officieren onderzocht door de betrokkenen te ondervragen en eventueel de kasboeken te inspecteren. Als norm voor het boekhoudingsysteem golden de Chinese traditionele regels. In een twijfelgeval lieten de officieren van de Kongkoan de eiser of de beschuldigde een eed afleggen dat hij de waarheid sprak.

In antwoord op een brief van de Resident in Batavia over de Chinese kasboeken legden de officieren uit hoe het Chinese boekhoudsysteem geconstrueerd was. Een eigenaar van een groot bedrijf moest in het bezit zijn van een grootboek, een kasboek, een dagregister, goederenregister en een jaarrekening. Een kleine handelaar, die niet lezen en schrijven kon of geen kassier in dienst had, diende één notitieboek bij te houden, ook al

---

²⁸ Gong'an bu [21011], 13 september 1850, 225-231.

werd dit laatste niet wettelijk erkend. Alles wat aan deze standaard voldeed mocht als bewijsstuk voor een rechtszaak gebruikt worden.²⁹

Als voorbeeld van een economische zaak luidt het volgende: op 12 december 1847 kreeg de Kongkoan opdracht van de Landraad om een onderzoek uit te voeren. Een zekere Chen Aotai klaagde Zhang Yazong aan wegens een niet afgeloste schuld van 908,75 gulden. Chen wilde dat Zhang dit bedrag plus rente en andere kosten zou aflossen. Twee dienstdoende officieren namen de zaken door en brachten rapport uit tijdens de Kongkoan-zitting. Nadat de Kongkoan de kasboeken geïnspecteerd had, concludeerde de Raad: 'De Kasboeken van Chen zijn niet volgens de standaard bijgehouden dus is er geen sprake van bewijs. Indien Zhang een eed durft af te leggen dat hij inderdaad geen schuld aan Chen heeft, mag Chen dat bedrag niet terugvragen. De zaak kan hiermee beëindigd worden.' De Kongkoan maakte een rapport op en liet het besluit aan de Landraad over.³⁰

Machtsverlies van de Kongkoan

Aan het einde van de jaren veertig van de negentiende eeuw begon de koloniale regering zich in toenemende mate te bemoeien met het sociale en economische leven van haar koloniale onderdanen. Deze hervorming leidde uiteindelijk tot de moderne koloniale staat, Nederlands-Indië. Vanaf de jaren vijftig beïnvloedde de intensivering van het koloniale bestuur op Java ook de traditionele relaties met de Chinese onderdanen. De Chinezen op Java speelden vanouds een belangrijke rol in de 'Opium Regie'³¹ en het pachten van allerlei belastingen die onder de inlandse bevolking geheven werden, zoals de pasarpacht en de pacht op drank en tabak. Door de onrust in de Ommelanden en veel voorkomende flessentrekkerij en faillissementen onder de Chinezen kwam de regering tot de conclusie dat men deze zaken niet meer aan de Chinese officieren kon overlaten.³² Ook de lokale Chinese

---

²⁹ Gong'an bu [21007], 20 juli 1847, 325-327.

³⁰ Gong'an bu [21008], 8 december 1847, 78-83.

³¹ Voor gedetailleerde beschrijving over de rol van de Chinezen in 'Opium Regie' zie James R. Rush, *Opium to Java. Revenue Farming and Chinese Enterprise in Colonial Indonesia, 1860-1910* (Ithaca 1990).

³² De taken die de Chinese officieren voor de Kongkoan uitvoerden, stonden los van de Opium Regie en het innen van belastingen onder de inlandse bevolking.

bevolking werd onder strengere juridische controle geplaatst. De ordonnantie van 1855 verklaarde dat het voor Europeanen geldende burgerlijk recht en handelsrecht (met uitzondering van familie- en erfrecht) voortaan ook op de Chinezen van toepassing was. Van nu af aan werden de ‘Chineze zaken’ grotendeels behandeld door het Hof van Justitie of de Landraden.³³ Dat betekende dat deze zaken rechtstreeks door één van deze instellingen werden behandeld en er zelfs niet meer door de Chinese Raad werden geadviseerd. Alleen de bevoegdheden van de Kongkoan op huwelijken, echtscheidingen en erfeniskwesties bleven onveranderd.

‘The Kong Koan office in downtown Batavia, ca. 1930’. Bron: www.kongkoan.org.

Over het machtsverlies van de Kongkoan in de loop van de negentiende eeuw is niets in de Nederlandse documenten terug te vinden³⁴ maar dit kan wel uit de Gong’an Bu worden afgeleid. Uit een vergelijking van de notulen uit de negentiende eeuw met die uit de VOC-tijd blijkt dat de Kongkoan gaandeweg aan juridische macht heeft ingeboet. In de achttiende eeuw was men bevoegd kleine criminele zaken af te handelen,

---

³³ L. Blussé, ‘Chinezen in de archipel’, *Weerzien met Indië*, Vol. 23 (Zwolle 1995) 539-559, aldaar 548-549.

³⁴ Tot nu toe heb ik daarover tenminste niets in de archieven kunnen terugvinden. De taken en bevoegdheden van de Kongkoan Batavia worden voor het eerst duidelijk omschreven in de *Gouvernementsbesluiten* van 20 augustus 1907, no. 36.

zoals vechtpartijen en diefstal,³⁵ in de negentiende eeuw niet meer. Wel behield de Kongkoan het recht om kleine economische geschillen binnen de Chinese gemeenschap te beslechten, zolang het bedrag van 50 gulden niet werd overschreden. Na 1851 werd dit 20 gulden. Boven dat bedrag rapporteerden de officieren hun bevindingen aan de Landraad. Na 1857 kwamen ook zulke zaken niet meer voor.

Conclusie

Hoewel de Chinese burgers van Batavia door de koloniale overheid als ‘vreemde oosterlingen’ werden aangeduid, noemden zij de Nederlandse en de lokale Indonesische bevolking zelf *yi* of *fan* (barbaren). Zij hadden een sterk ontwikkeld gevoel van eigenwaarde en handhaafden bewust een eigen groepsidentiteit. Chinese families die al generaties lang in Batavia woonden pasten zich aan de ene kant wel een beetje aan het koloniale bestuur aan, door bijvoorbeeld het officierssysteem en de officiële registratie van huwelijken, echtscheidingen en sterfgevallen te aanvaarden, maar anderzijds handhaafden zij de Chinese tradities, het Chinese onderwijssysteem en bijvoorbeeld ook het traditionele Chinese boekhoudsysteem voor de handel. De gemeenschap bleef bewust ‘zuiver’ Chinees door de inlandse vrouwen, voorafgaand aan het huwelijk met een Chinese man, door een Chinees gezin te laten adopteren. Bij het handhaven van die eigen identiteit speelde de Kongkoan een belangrijke rol. De Raad droeg bijvoorbeeld bij aan de bekostiging van het onderwijs voor minvermogenden, organiseerde de restauratie van tempels, haalde monniken en priesters uit China en beheerde de eigen begraafplaatsen. Door de bevoegdheid recht te spreken werden de Chinese normen en waarden telkens herbevestigd en ook dat droeg in sterke mate bij aan het behoud van een duidelijk herkenbare Chinese gemeenschap.

Kortom, de Chinezen in Batavia onderscheidden zich van de andere bevolkingsgroepen en bleven in hoge mate ‘Chinees’ in een eigen Chinese leefsfeer buiten China. Dit is in zekere zin een uniek fenomeen, want elders op Java en in Zuidoost-Azië was er vaak sprake van assimilatie met de lokale culturen. Door eerbiediging van Chinees zelfbestuur in Batavia moedigde het koloniale bestuur in feite een vorm van apartheid aan. De Chinese stedelingen werkten daar graag aan mee.

---

³⁵ Blussé en Wu, *The Chinese Community of Batavia*, 97-263.